

ÖSLAKÓK, VÁNDOROK, TÚLÉLŐK.

A kárpát-medencei nyelvek és népek (rövid) története

NAGY LEVENTE*

Az alábbi tanulmányban csak azokról a nyelvekről lesz szó, melyeket ma is beszélnek a Kárpát-medencében, vagy, melyek az elmúlt századokban ugyan még élő nyelvek voltak, de ma már kihalófélben vannak. Az áttekintés alapvetően történeti jellegű, két prioritás szem előtt tartásával: e nyelvek kapcsolatai a magyar nyelvvel és kultúrával; valamint annak kiderítése, hogy volt-e, van-e valami közös sajátosság e nyelvek kárpát-medencei fennmaradásában és fejlődéstörténetében. Egyszóval: mi kellett ahhoz, hogy épp ezek a nyelvek maradjanak fenn? Földrajzi szempontból Északon és Keleten a határt a Kárpátok hegyvonulata; Nyugaton a mai Szlovákia, Magyarország és Szerbia nyugati határai, Délen a Dráva és a Száva folyók melléke egészen a magasabb hegységek kezdetéig, alkotják. Nem sorolom a Kárpát-medence területéhez az ausztriai és csehországi völgyeket, valamint az alpesi és balkáni hegységeket és köztes síkságaikat. A fentiek alapján a következő népekről és nyelvekről lesz szó: ma is élő nyelvek, és létező népek: magyar, román, szlovák, ukrán, ruszin, szerb, horvát; még élő, de már kihalófélben lévő nyelvek: cigány (beás, romani stb.), zsidó (héber, jiddis), örmény, német (szász, sváb).

Kulcsszavak: Kárpát-medence, nyelv, etnikum, Balkáni Nyelvi Unió, Dunatáj, szegregáció, integráció, délkelet-európai nyelvek, nyelvújítás, globalizáló hatalmak.

*

A kezdetek

A Kárpát-medencében az ókorban beszélt nyelvek (illír, kelta, dák stb.) közül egyetlen egy sem maradt fenn. Ha elfogadjuk a dáko-román kontinuitást, akkor kétségtelenül a térség legrégebbi nyelve a román volna, mely egyben a latin elem fennmaradását is igazolná a Dunától északra eső területeken is. Traianus császár Kr. u. 106-ban győzte le a dákokat és alapította meg a mai Erdély középső és dél-nyugati, valamint Havasalföld észak-nyugati részén Dacia Traiana provinciát. 276-ban Aurelianus császár arra kényszerült, hogy a római katonaságot és adminisztrációt visszavonja a Dunától délre fekvő területekre. A folytonosság-elmélet hívei szerint ez a 170 év elegendő volt ahhoz, hogy Dáciában a latinul beszélő telepések és az őslakos dákok keveredéséből egy újlatin nyelvet beszélő nép alakuljon ki, mely a hegyekbe visszavonulva élte át a népvándorlások borzalmait, hogy aztán a vihar elcsendesedésével a 13. században lépjen újra történelem színpadára.

Ez az elmélet főleg a Ceaușescu korszakban egyfajta államvallássá merevedett Romániában, jóllehet a diktatúra éveiben a latin hatást kicsinyíteni akaró dák(trák)-kultusz is legalább ekkora mértéket öltött. A Párttörténeti Intézet folyóiratában, például, egyenesen arról értekezett egy névtelen szerző, hogy a dákok egy prelatin nyelvet beszéltek.¹ A dácizmus nem volt újkeletű, hisz 19. századi előzmények után „a dák harcost [...] már a fasiszta legionárius mozgalom is [többek közt Mircea Eliadénak köszönhetően] eszményként állította maga elé.” (Miskolczy, 2005, 22. old.) Részben a dácizmus ellenhatásaként, részben pedig a magyar (főleg Tamás Lajos, Gáldi László, Kniezsa István) kontinuitást tagadó nyelvészekkel vitázva a két világháború között a román kutatók megpróbálták igazolni azt, hogy nemcsak Dáciában, hanem Pannóniában is végbe ment a romanizáció és kilalkult egy újlatin nyelv, mely természetesen a román volt. Így, például Sextil Pușcariu ötlete alapján Nicolae Drăganu legalább 100 dunántúli személy- és helynévről (pl. Pula, Zala,

* Nagy Levente PhD, az ELTE BTK Román Filológiai Tanszékének habil. docense. Tagja a Magyar-Román Történetész Vegyes Bizottságnak, és a Nagyváradi Egyetem által kiadott évkönyv (Anuarul Universității din Oradea Seria Philologica) szerkesztőbizottságának.

¹ Începuturile istoriei poporului român. In: *Anale de istorie*, 1976/4, 142-152. old.

Bóly, Rába, Rábca stb.) bizonyította be, hogy azok román eredetűek, egyenesen azt állítva, hogy Tolna és Somogy megyében még a 20. század elején is éltek és románul is beszéltek a régi romanizáltak utódai. Kniezsa István megsemmisítő kritikával illette Drăganu névetimológiáit, melyek véletlen összecsengéseken, a magyar és szláv hangtörvények figyelmen kívül hagyásán valamint téves olvasatokon alapultak. A 20. századi Tolna és Somogy megyei románokról is hamar kiderült, hogy azok valójában beás cigányok, akik a 18. században vándoroltak ki Erdélyből, és a mai napig egy nyelvújítás előtti román dialektust beszélnek, igaz egyre kevesebben. Mindannak ellenére, hogy ezek után már a román nyelvészek sem vették komolyan Drăganu elméletét, a román történészek újra meg újra felemlégetik azt. Legutóbb pl. Alexandru Madgearu, aki olyan helynevekről állítja, hogy román eredetűek, mint pl. Bóly (Baranya megye), Székpataka (Vas megye), vagy Csobánka. Madgearu dilettantizmusának illusztrálására legyen elég csak annyit megemlíteni, hogy Csobánka mai neve először egy 1715. évi dokumentumban fordul elő, addig a helyiség a szláv eredetű Boron nevet viselte. (Drăganu, 1933; Kniezsa, 1935; Gáldi, 1937; Madgearu, 2001; Kristó, 2003.)

A kontinuitás elméletet a második világháború után a nyugat-európai romanisták nagy része elfogadta. Komolyabb cáfolatokra csak az utóbbi időkben került sor, főként német részről (Johannes Krammer, Gottfried Schramm), jóllehet a folytonosság-ellenes érvrendszer Robert Röslertől, Réthy Lászlón át Tamás Lajosig és Gáldi Lászlóig már rendelkezésre állt. Szerintük sehol sincs példa arra, hogy ilyen rövid idő alatt a romanizáció végbe ment volna, emellett a románban tetten érhetőek azok a hangváltozások, melyek a latinban csak a 6-7. században következnek be, holott a latinul beszélőket Daciából 276-ban kivonták. Legerősebb érv viszont a dáciai kontinuitással szemben az albán-román lexikai és nyelvtani egyezések (kb. 100 közös szó, a hátravetett névelő használata, a semleges nem azonos módon való képzése stb.), valamint a román helynevek etimológiája. Így, például, a legfontosabb dáciai folyónevek (Maros, Szamos, Olt stb.) idegen (szláv, magyar, török) közvetítéssel kerültek be a románba. Ugyanakkor a szláv eredetű román helynevek hangtani sajátosságai is azt mutatják, hogy a románok csak a 10-11. század után jelenhettek meg a Dunától északra fekvő területeken.

Ezen érvek alapján a komolyabb nyelvészek és történészek, románok is (Ernst Gammilscheg, Günter Reichenkron, Sextil Pușcariu, Emil Petrovici, Al. Rosetti, legújabban Al. Niculescu, Lucian Boia) megpróbálták a két elméletet összebékíteni, azt állítván, hogy a román nyelv a Duna mindkét partján létrejövő romanizált szigetek összeolvadásából keletkezett.² Magyar részről is történtek gesztusok. Miskolczi Ambrus, például, azért, hogy „a prioritások nyomozásának drámai töltését hatástalaníthassuk” azzal a javaslattal állt elő, hogy az erdélyi magyar-román párhuzamos megtelepedés elfogadása nem ördögtől való gondolat. Erdély egyes részeire kétségtelenül igaz lehet ez az állítás, hisz mint alább is látni fogjuk, a székelyek csak a 12. század végére vették teljesen birtokukba a mai Székelyföldet, amikor már Fogarasföld és Hátszeg magasabban fekvő vidékein a románok is megjelentek. (Miskolczi, 2005, 40-41.) Erdély egészére azonban nehezen igazolható ez a feltevés, a magyar régészet részéről nyomban határozott elutasításra is talált Miskolczi felvetése. (Gáldi, 2006.) A középkor végén (16. sz.) Erdélyben 200-250. 000 román lehetett. A 18. században már lassan a szászokkal, és a magyarokkal szemben is túlsúlyba kerülnek: 1850: kb. 1 millió román, 500. 000 magyar és 200. 000 szász élt Erdélyben. 1930: 1,6 millió román 829. 000 magyar és 240. 000 szász. Ma kb. 6 millió román van Erdélyben, 1,5 millió magyar, szász 10-12.000 ha van.

Az ókori népek valamint a római telepések után érkező vándornépek a hunok; a germánok (gepidák, gótok, kvádok, frankok, bajorok); török népek (avarok, bolgár-törökök, kabarok, besenyők, úzok stb.), annak ellenére, hogy akár jelentős birodalmakat is hoztak létre, mára nyomtalanul eltűntek. Csupán egy-két helynév őrzi emléküket: pl. a Várkonyi tagot (avar) viselő helyneveinek, vagy a Garam és a Vág folyók nevei, melyek valószínűleg germán eredetűek. (Kniezsa, 2000, 433-444. old.) A Küküllő folyó nevét sokáig török (avar, vagy bolgár-török) eredetűnek tartották nyelvészeink, de manapság egyre inkább elfogadottá válik az a nézet, hogy magyar eredetű. (Benkő, 2002, 60-61. old.)

Legsikeresebbek, és a magyar nyelv szempontjából legfontosabbak a korai vándornépek közül természetesen a szlávok voltak. A magyar szókincsre gyakorolt szláv hatás nagyságának bizonyítására elég csak annyit felidézni, hogy Papp Ferenc számításai alapján tőszókincsünk 9,36% szláv eredetű, ami szinte megegyezik a finnugor eredetű tőszavaink arányával. Összehasonlításképp tőszavainknak mindössze 4,59% török és 5,43% német eredetű. Ugyanez a helyzet egyébként a román esetében is, ahol az eredeti latin elem az szókincs 20,58%-t teszi ki mindössze, és a szláv eredetű szavak szintén 11% körül vannak. (Papp, 1967, 518-522. old; Gáldi, 1986, 54, 61. old.) Az ősszláv nyelv a balti nyelvektől (litván, lett, óporosz) végleg Kr. u. az V-VI. században különült el. Ezután a szlávok hatalmas területeket szálltak meg az Elba és a Don, valamint Novgorod és a Peloponnészosz között. Ezt a hatalmas demográfiai robbanást a nyelvészek azzal magyarázzák, hogy az ősszláv Közép-Kelet Európában egyfajta lingua franca-vá vált, mivel egyszerű,

² A kontinuitás vita legújabb összefoglalásai: Schramm, 1998; Erdélyi Múzeum, 2003, 114-122. old.

könnyen elsajátítható nyelv volt. Így aztán a szlávok kárpát-medencei szétvándorlásuk során az ott talált más nyelvű népeket könnyen asszimilálták. Minden bizonnyal még a honfoglaló magyarság is közvetítő nyelvként használta a szlávot, ami egy ideig akár szláv-magyar kétnyelvűséggel is járhatott. Az is valószínűnek látszik, hogy kezdetben a keresztény térítésben is inkább a szláv, semmint a latin volt a közvetítő nyelv. Ezt bizonyítják azok a szláv eredetű szavaink, melyek, vagy a bizánci (karácsony, pitvar, diák), vagy a nyugati (apáca, apát, bérnál, pilis) térítés nyomait őrzik nyelvünkben. (Zoltán, 2005, 11-27. old.)

A szláv nyelv fejlődése szempontjából kiemelkedő fontosságú volt a Nagymorva Birodalom kialakulása. 862-ben Rasztyiszláv morva fejedelem a bizánci császárhoz fordult, hogy küldjön neki szlávul beszélő keresztényeket. III. Mihály császár a szaloniki születésű Konstantint – aki később Rómában a Cirill szerzetesi nevet vette fel – és öccsét Methódot küldte Moráviában. A missziós munka érdekében Cirill lefordította a Szaloniki környékén beszélt bolgár jellegű szlávra a legszükségesebb egyházi könyveket és megalkotta a glagolita ábécét és írást. Később tanítványaik, akik a bolgár cár, Szimeon udvarában letek menedékre 900-ban megalkották a glagolita írásból, a görög nagybetűk mintáit felhasználva, a ma ún. cirill írást. Az eredeti glagolita írás érdekes módon csak a katolikus horvátoknál maradt fenn egészen a XIX. századig, (az első horvát nyomtatott könyv is glagolita írással készült 1483-ban) miközben a cirillnek olyan sikere lett, hogy a délszlávok mellett (szerbek, bolgárok, macedónok) az oroszok és egy újlatin nép, a románok is, átvették, akik hivatalosan egészen 1862-ig használták a cirill betűket.

A honfoglalás idején a magyar nyelv mintegy két évezredes múlttal rendelkezett. Ebből a szempontból azt is mondhatjuk, hogy a jelenlegi Kárpát-medence legrégebbi nyelvéről van szó. Jól kialakult és megszilárdult hangtani és nyelvtani rendszerrel rendelkezett, melynek struktúrája azóta sem szenvedett nagy változásokat. Így például a legrégebbi magyar nyelvemlék, a Halotti Beszéd szövegét egy mai magyar hallgató is, néhány magyarázatra szoruló rész kivételével, megérti. Az is elképzelhető, hogy a honfoglalás idején a magyarságot ért erős török kultúrhatásnak még voltak utórezgésesei, de az, még ha kétnyelvűséggel is járt, csak egy szűk vezető körben érvényesülhetett, hisz ebből a kétnyelvűségből a magyar másképp nem kerülhetett volna ki győztesen a későbbiekben. A honfoglaláskor nyelvünkben megvoltak már az írás mesterségére utaló olyan szavak is, mint az *ír, ró, betű*. Használatban lehetett tehát egyfajta török rovásírás, de ennek kapcsolata a ma ismert székely rovásírással több mint kétséges.

A magyarság megtelepedése a helynévanyag alapján jól rekonstruálható. Ugyancsak toponímiai érvek szólnak amellett is, hogy a honfoglalás idején a szlávokat leszámítva a magyarság a Kárpát-medencében más számottevő népcsoportokkal nem találkozott. A magyarság, mint elsősorban pásztorkodással (főleg nagyállat – szarvasmarha, ló – tartással) és halászattal foglalkozó nép a vízben és legelőkben gazdag területeket szállta meg. Így a Kisalföldöt, a Nagyalföld déli részét egészen a Szávaig, a Dunántúlt, valamint később a XI-XII. században Erdélyben a Mezőséget, a Küküllő, az Olt, a Maros és a Szamos völgyét. A Székelyföld benépesítésére, annak ellenére, hogy annak helynévanyaga 100%-ban magyar eredetű csak a XIII. század folyamán került sor.³ Ezzel szemben az elsősorban földműveléssel foglalkozó szlávok a hegyvidék és a síkság határán a nagyobb vizek közelében telepedtek meg. Így masszív szláv telepeket találtak a magyarok a Nagyszombat-Galgóc-Nyitra-Aranyosmarót vonaltól északra, a Vág és az Ipoly völgyében, Visegrád és Esztergom körül, a Bükk északi lejtőin, az Alföld keleti részén (Nyírség, Szamoshat, Tiszahát); Erdélyben pedig az Érc-hegység keleti részén, Gyulafehérvár és Szeben környékén, a Barcaságban, valamint a háromszéki medencében.

Ha összehasonlítjuk a honfoglalás kori és a mai Kárpát-medence nyelvi és etnikai képét, már most megállapíthatjuk, hogy egy nyelv és egy nép fennmaradásának egyik legfontosabb záloga az államiság. Érdekes jelenség, hogy egész Dél-Kelet-Európában a korai államok megszervezése sok esetben nem belső önálló kezdeményezés, hanem külső hatásra, idegen nép segítségével indult meg. Köztudott, hogy a bolgárok esetében a vezető réteg török eredetű volt, és csak később szlávosodott el, de a morva birodalom fejedelmei is avar eredetűek voltak. A horvátok vezető rétegéről egyes történészek szintén igyekeztek kimutatni, hogy nem szlávok, hanem gótok, vagy irániak voltak. Legújabbban a horvát történészek inkább török (avar, bolgár) ősokeket keresnek. (Sokcsevits, 2011, 48-53. old.) A horvát állam alapítása Trpimir (845-864) nemzeti dinasztia alapító fejedeleme nevéhez kötődik. Utóda, Branimir uralkodása alatt (879-892) sikerül függetleníteni a fiatal horvát államot úgy a frank, mint a bizánci befolyástól. 1102-ben Könyves Kálmánt horvát királlyá koronázzák, és ennek következtében Horvátország, mely megőrizte autonómiáját, de a magyar király által kinevezett bánok kormányozták, egészen 1918-ig a magyar-horvát államközösség része maradt.

³ Kinezsza, 2000, 392-393. old.; Lásd még: *Honfoglalás és nyelvészet*, szerk., Kovács László, Veszprémy László, Balassi Kiadó, Bp. 1997 c. kötet tanulmányait.

A szerbek kezdetben avar, majd hol bolgár, hol bizánci fennhatóság alá kerültek, míg végül a 12. században Stefan Nemanjić vezetésével kivívták függetlenségüket. A megalakuló szerb állam a Rasz folyó völgyében terült el, melynek emlékét a szerbek magyar elnevezése a *rác* is őrzi. Az önálló szerb államnak azonban 1389-ben a törökök hosszú időre véget vetettek.

Biztosan idegen eredetű volt az első román államalakulatoknak a vezető rétege is. Így már a Dunától délre kialakuló vlah-bolgár cárság Aszenida dinasztiája is elrománosodott kunokból állt (legfontosabb uralkodójuk Ioaniță Caloian 1197-1207), ahogy a későbbi havasalföldi államnak is (XIV. század) az uralkodó rétege kezdetben kun volt. Az első név szerint ismert uralkodónak, (Basarab 1352) a neve kétségtelenül kun eredetű, ahogy Havasalföldön és Moldvában számos helynév is: Teleorman, Caracal, Bărăgan stb.⁴ Moldvát és Havasalföldet egyébként a középkori magyar források általában Kunország (Cumania) néven a magyar koronához tartozó tartományként emlegetik. A már említett Basarab elsőként lázadt fel hűbérura, Károly Róbert ellen. Az akció annyira sikeres volt, hogy 1330-ban, a Havasalföldre bevonuló magyar király csapatait Basarab szinte teljesen megsemmisítette. Igaz később Basarab utódai újra meghódítottak Nagy Lajos magyar királynak, de Havaselve későbbi elszakadását a magyar királyságtól már nem lehetett feltartóztatni. A másik román fejedelemségben, Moldvában szintén hasonló dolog történt: 1359-ben Bogdan, máramarosi román vajda alapított államot, a magyar király akarata ellenére. A két román fejedelemség teljes elkülönülése a magyar királyságtól még jó néhány évszázadig eltartott. Sőt a 17. század végén a török kiűzésének idején I. Lipót mint magyar király épp a Magyar Korona jogán tartott igényt a két fejedelemségre. Havasalföld nyugati részét (Olténiát) sikerült is egy rövid ideig (1718-1739) Habsburg fennhatóság alá vonni, de a két román fejedelemség 1877-ig török függőségben maradt.

Telepítések és bevándorlások kora

Az már első pillantásra is látszik, hogy azok a Kárpát-medencei népek (magyarok, horvátok, szerbek, románok), melyeknek sikerült a középkorban államot alapítaniuk a mai napig megtartották nyelvüket is. Az is hozzájárulhatott a későbbiekben e nyelvek fennmaradásához, hogy azok már e korai időkben viszonylag egységesek voltak, és a kétségtelenül meglévő nyelvjárási különbségek nem vezettek e nyelvek későbbi felaprózódásához. A magyart leszámítva ugyanakkor ezek a nyelvek és népek szinte a 20. század elejéig folyamatos utánpótlást is kaptak a sorozatos telepítések és bevándorlások során. Azok a nyelvek és népek pedig, melyek nem rendelkeztek önálló államisággal (pl. szlovákok, rutének) épp a Magyar Királyságnak köszönhetően szegregálódhattak el nyelvtestvéreiktől (lengyelek, csehek, ukránok), megteremtve ezáltal azokat a feltételeket, melyek révén később önálló identitással bíró etnikummá fejlődhetek.

A honfoglalást követően a 10-11. században a Kárpát-medence szélei jórészt üresen álltak. Ezért a telepítések ugyan már a tatárjárás előtt megkezdődtek, de igazán komoly méreteket csak az után öltöttek. 1214-ben a Kraszna megyei Felsőbánon már orosz/rutén (genere Rutheni) hospeseket (vendégeket) találunk. Az ország északi részére a szlávok három országból érkeztek: Cseh- Lengyel és Oroszországból. Egyrésztük beolvadt a magyarságba, a többiekből viszont a mai szláv népek és nyelvek alakultak ki. Turóc és Liptó megyében a 15. század végére már a magyar eredetű helynevek elszlávosodtak. Ezzel párhuzamosan a Magyar Királyság északi, észak-keleti részein (későbbi Felföld) egy új etnikum, a szlovák, jelent meg. A szlovák népnév első említése 1444-ből való, 1512-ben pedig Észak-Magyarországot elsőként jelölik meg a *Sclavonia* terminussal. (Kristó, 2003, 84-106. old.)

A Felföld keleti részén (főként Ung, Bereg és Máramaros megyékben) a szlovákoktól elkülönülve egy másik szláv etnikum jött létre: a rutének. Betelepítésük a tatárjárás után indult meg, amikor IV. Béla az új védelmi rendszer kiépítése érdekében hozzákezdett a gyepűelvék benépesítéséhez. A telepítést a soltészek (keleten kenézek) végezték, akik szerződést kötöttek a földesúrra (az első ismert soltészlevél 1322-ből való), akiktől a telepítésért cserébe megkapták azt a jogot, hogy az újonnan alapított irtásfalvak bírái legyenek. Ennek ellenére jobbagy sorban maradtak, de a robotterhek alól felmentést kaptak. A későbbi rutének főleg a Kárpátok északi, észak-keleti lejtőiről, Podoliából és Halicsból érkeztek. Máramarosban a románokkal vegyesen telepedtek meg, legalábbis erre enged következtetni az, hogy az oklevelekben gyakran vlachoknak írják őket. Ezekben az esetekben a rutén népesség letelepítését a román kenézek intézték. Nem véletlen, hogy román mintára a beregi rutén kenézek a 14. sz. második felében vajdát választottak maguknak és megpróbálták egy bizonyos fokú önállósággal rendelkező államszervezetet létrehozni, melyet Krajnának neveztek. Ebből azonban az egész ruténséget átfogó intézmény nem alakult ki, ahogy később Korjatovics

⁴ A mai román kun divatról: Djuvara, 2007.

Tódor munkácsi hercegségéből sem. (Kristó, 2003, 102-103. old.; Bottlik, 2010, 5-7. old.; S. Benedek, 2000, 78-89. old.)

Nagyobb sikerrel jártak a magyar királyi oklevelekben elsőként 1206-1222-ben említett románok a szokásjogon alapuló társadalmi autonómia megteremtésében. A románok esetében a betelepítést nem a kenézek, hanem maga a király, és a földesurak végezték. Ezért a 13. századi románok a székelyekhez és a szászokhoz hasonlóan közvetlenül a király fennhatósága alá tartoztak, azaz királyi telepések voltak. A székelyekhez és a szászokhoz hasonló státuszukat jelzi az is, hogy csak a királynak voltak kötelesek adót fizetni, (az ún. juhötvenedet), és e kiváltságért cserébe a kenézeknek a király parancsára hadba kellett vonulniuk. (A székelyeknek a nemzeti adóneme az ökörsütés volt, a szászoké a Szent Márton napi adó.) Mivel azonban megyei területen a szokásjog nem volt érvényesíthető, ezért a földesurak által oda telepített románok gyorsan jobbágysorba süllyedtek. A királyi kiváltságos kenézek azonban továbbra is a magyar nemessel azonos elbánásban részesültek. Ezáltal egyrészből Fogarasföldön egy önálló román nemesi réteg (bojárok) alakult ki, míg másrészből a magyar nemességbe olvadt be, és olyan híres „magyar” családok őseit kereshetjük közöttük, mint a Drágffyok, a Kendeffyek vagy a Hunyadiak.

A középkori Magyar Királyság legfontosabb telepesei a németek voltak. Legkorábban II. Géza hívására 1146-1149 között az Szeben környéki szászok telepedtek meg. 1224-ben II. Andrásról kiváltságlevelet (*Andreanum*) kaptak, mely kötelezettségeik és jogaik mellett azt is előírta, hogy a dél-erdélyi német hospesek egyetlen nép legyenek (*unus sit populus*), létrehozva ezáltal a dél-erdélyi szászok területi (Szászföld) és etnikai autonómiáját. Egyúttal az összes szászt a *szebeni comes* fennhatósága alá rendelte, melynek kinevezési jogát a magyar király fenntartotta magának. Így kezdetben ezt a méltóságot magyar urak töltötték be, de később (elsőként Nagy Lajos király) a szászokra ruházták azt a magyar királyok. 1486-ban Mátyás király az *Andreanum* kiváltságait kiterjesztette az összes erdélyi szászra. Ez az autonómiaforma egészen 1876-ig érvényben maradt. Ehhez fogható önállóságot sehol máshol nem értek el a középkori Magyar Királyság területén a németek, akiknek betelepítése a 14. század végéig szinte folyamatosnak mondható. A többi betelepülőhöz hasonlóan az ország gyéren lakott keleti és északi régióiban (Erdély, Felföld) jöttek létre népesebb német kolóniák. A városi kultúrát ők honosították meg a Magyar Királyságban.

Számos más népet telepítettek még a magyar királyok a középkori ország területére (besenyők, kunok, vallonok, olaszok stb.) de ezek kivétel nélkül beolvadtak a magyarságba. A fentiek alapján adódik a következtetés, hogy önálló etnikumként csak azok tudtak megmaradni, melyek az ország szélein helyezkedtek el (lásd szlovákok, románok, rutének). Ez a periférikus lét két előnnyel is bírt: egyrészt folyamatosan lehetett biztosítani az utánpótlást a periféria melletti területekről (cseh, morvák, lengyelek, ukránok, románok a két vajdaságból), másrészt, főleg falusi, valamint pásztorok lakosságról lévén szó, nagy volt a népszaporulat, nem úgy, mint például a városiak szászoknál. Számukra a fennmaradást a sajátos középkori autonómiaformák biztosították. Talán nem véletlen, hogy azok megszűnte után (1876) mérgesedett el igazán a szász-magyar viszony (jóllehet az 1848-as előzményeket sem szabad elfelejtenünk), ami oda vezetett, hogy a szászok kevésbé tudtak már beilleszkedni a magyar társadalomba és államkeretekbe. A románba szinte egyáltalán nem, jóllehet 1919-ben a szász népszervezet központi választmánya megszavazta, hogy önként és feltételek nélkül csatlakoznak Nagyromániához. Azonban hamar csalódnuk kellett, mert a bukaresti kormány nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. E kiábrándultságból született meg a magyarhoz sok tekintetben hasonló szász transzilvanizmus. Jellemző azonban, hogy román transzilvanizmus igazából a két világháború között nem volt. Sőt az egyik legnagyobb román író, Lucian Blaga kelt ki mindenféle erdélyi gondolat ellen az egyik leghíresebb művében a *Spațiul mioritic*-ban. (Miskolczy, 1994.) Ez persze azt is jelenti, hogy a román közgondolkodásból teljességgel hiányzik mindenfajta regionális etnikai és területi autonómia-koncepció. Ezért nehéz ma székelyföldi autonómiáról tárgyalni velük, miközben komoly román történészek is azt hangoztatják, hogy a székely autonómiát a magyar kormány szüntette meg az 1876. évi megyerendezés során (ahogy a szászt is).⁵

A telepítések második nagy hulláma a Habsburg uralkodókhoz köthető. 1690-ben a törökök elől Arsenje Čarnojević ipeki pátriárka vezetésével a Duna menti településeken (Siklós, Mohács, Baja stb.) több tízezer szerb telepedt le, legtöbb Szentendrén. I. Lipót diplomát állított ki számukra, mely a Buda felszabadulása (1686) után kiadott felhívólevelek (*Litterae invitatoriae*) alapján készült, rögzítve benne a betelepülő szerbek privilégiumait. Ezekre épült a magyarországi szerbek jogtörténeti folytonossága egészen az 1993. évi nemzetiségi törvényig.

A török kiűzése után a Kollonics Lipót vezetésével 1689-ben készült programtervezet, az *Einrichtungswerk* szellemében, az 1712-1715. évi magyar országgyűlés 12 reformbizottságot hozott létre,

⁵ Mihaela Stoica, Marius Diaconescu istoric: Maghiarii au luat autonomia secuilor nu români. In: *Adevărul*, 2011. június 27.

mely meglapozta a 18. századi nagy telepítéseket. Ezek bármennyire is nagymértékűek voltak a Kárpát-medence etnikai és nyelvi térképét nem rajzolták át jelentősen. A mai Magyarország nemzetiségi összetétele azonban jórészt ezekre a telepítésekre megy vissza. Új jövevények voltak a svábok, akik nagy számban érkeztek azokra a területekre, melyeken a mai napig fennmaradtak: Bánság, Bácska, Duna menti városok (Buda, Mohács) a mai Budapest környéke (Pilis). A három nagy svábtelepítés során (1723–1726, 1763–1773, 1782–1787) összesen mintegy 115 ezer német érkezett, központi (királyi) irányítás mellett, kedvezmények, kiváltságok és kezdősegély (Starthilfe) birtokában. A további telepítő akciók során a központi kormányzat, és annak segítségével a gazdagabb földesurak, a Kárpát-medencében már létező népeket telepítettek a törökök kiűzése után üresen maradt területekre. Így kerültek a szlovákok (Békés megye, Budapest környéke stb.) és a románok (Békés, Bihar megye, Gyula környéke) is a mai Magyarország területére.

A fentiek alapján igazi csoda egy egyre nagyobb szerepet kapó (elsősorban problematikussága miatt) nép, etnikum és nyelv fennmaradása a Kárpát-medencében. A cigányokról van szó. Sem államiságuk, sem egységes nyelvük, sem kiváltságaik nem voltak, mégis elég nagy számban fennmaradtak a Kárpát-medencében. Talán épp e társadalmon kívüli helyzetük járult ehhez hozzá, mely állapot mindaddig működőképes volt, ameddig a környező társadalmak és népek nem jutottak olyan fejlettségi fokra, amikor már az integrálatlan csoportok léte zavaró tényezőként hatott. Nem véletlen, hogy a cigány-nem cigány konfliktusok a Kárpát-medencében csak a 20. században öltenek nagyobb mértéket. A cigányok a Bizánci Birodalom területén a 11-12. században jelentek meg, és itt kapták meg a ma ismert nevüket is. Az Athinganos elnevezés előbb egy eretneknek bélyegzett maniheus szektára vonatkozott, és később vált a mai cigányok jelölőjévé nyilván azért, mert nem voltak keresztények. A Balkán-félsziget és Havaselve felől a 14. század végén kezdtek beszivárogni Magyarországra és Erdélybe. Viharos gyorsasággal tovább is vonultak nyugat felé: 1418-ban Zürichben bukkan fel egy csapat, 1419. augusztusában pedig Chatillon-en-Dombesban. Mindenütt egy Zsigmond királytól 1417-ben kapott menlevelet mutogattak, mely ugyan sok komoly és komolytalan nyugat-európai romológust megtévesztett, de minden bizonnyal hamisítvány volt. A megjelenésükhöz kapcsolódó hamisítványok (még egy Zsigmond kori oklevélről derült ki, hogy hamisítvány), valamint relatíve kis számuk ellenére a krónikákban elfoglalt előkelő helyük azt jelenti, hogy kisebb kultúrsokkot okoztak a korbéli Európában. A nyugat-európai városokban gyorsan megszülettek a cigányokat kitiltó rendeletek, ezért visszaáramoltak Közép- és Kelet-Európában. Az itteni fejletlenebb feudális struktúrák között jobban megtalálták a helyüket, hisz a társadalomból kiszorult marginális rétegek felett a központi, vagy helyi hatalomnak nem sikerült olyan mértékű kontrollt gyakorolnia, mint Nyugat-Európában.

A 16. század végén a Magyar Királyságban és Erdélyben a cigányok száma mindössze néhány százra tehető. Közben nemcsak Nyugat-Európából, hanem a román fejedelemségekből is (ahol sokkal többen voltak, mint Magyarországon és Erdélyben, annak ellenére, hogy szinte rabszolgasorsban éltek egészen 1856-ig) folyamatosan szivárogtak be a Kárpát-medencébe. 1850-ben csak Erdélyben 76. 000 cigány volt már. A feszültségek (nemcsak a cigányok, hanem minden marginális csoport tekintetében) Mária Terézia és II. József korára érték el azt a fokot, hogy valamilyen irányba lépni kellett. A felvilágosult uralkodók utópisztikus hevületükben, a minden áron való integrációt választották. A számos rendelet közül ízelítőül íme néhány: sértő és pejoratív jelentése miatt tilos a cigány népnév használata, helyette a neocolonus, újparaszt, újmagyar, újlakos, vagy neubanater stb. kifejezéseket kell használni. A cigányok közti legális házasságokat betiltották, a cigányoknak le kellett telepedni, a földesúrnak kellett számukra földet biztosítani, a letelepedettek kötelesek voltak az államnak és a földesúrnak adót fizetni, a cigány nyelven való beszédért 24 botütés járt, a négy évesnél idősebb cigány gyerekeket el kell szakítani a családtól és más helységekre telepíteni, a cigány gyerekek iskoláztatásáról a klérusnak gondoskodnia kell, csak a már letelepedett cigányok tarthattak lovat, de azt sem kereskedelmi céllal stb. (Nagy, 1998, 48-54, 66, 241-274. old.; Achim, 1998, 10-19. old.). Nem nehéz kitalálni, hogy ezek az intézkedések nem csökkentették, hanem növelték a cigányok és nem-cigányok közti feszültségeket, hisz csupa olyan rendelkezést tartalmaztak, melyeket senkinek sem állt érdekében betartani (a földesúr nem szívesen adott földet a letelepedni akaróknak, a jövevényeket pedig nem nézték jó szemmel a földesúr régi jobbágyai). Nem csoda hát, ha a helyi kormányzati szervek szinte egyáltalán nem hajtották végre ezeket a rendelkezéseket, kivéve a korabeli Magyarország legnyugatibb részét a mai Burgenlandot.

Nem volt szervezett a zsidók letelepítése sem. 1251-ben IV. Béla kiadott egy kiváltságlevelet a számukra, mely alapján a magyarországi zsidóság zálog- és kölcsönügyletekkel, árukereskedelemmel foglalkozhatott és törvényesen szedhetett kamatot. Ez az oklevél a városokban élő hospesek jogaival egyenlő kiváltságokat is biztosított a zsidóknak. A szászokhoz hasonlóan 1371-ben országos zsidóbíró (1482-től zsidóprefektúra) került valamennyi magyarországi királyi zsidó élére. Az egyes településeken élő zsidókat, a

német/szlovák/ruszin soltészekhez és román kenézekhez hasonlóan, a zsidóbírák igazgatták. A középkor végén kb. 3-4000 zsidó élhetett Magyarországon, főleg Budán és Pozsonyban. Középkori történetüknek Mohács vetett véget: 1526 után sok városból kiűzték őket, kitelepítésükben a törökök is közreműködtek. (Kristó, 2003, 179-189.) Ezért a 19. században az emancipáció terén mindent újra kellett kezdeniük. A század közepétől masszív zsidó bevándorlás kezdődik Magyarországra. 1840-1850 között 76. 000 zsidó érkezett Magyarországra. Egyenjogúsításukat a szegedi országgyűlés néhány nappal a világosi fegyverletétel előtt megszavazta, de a törvény végrehajtására már nem került sor. A zsidók egyenjogúsításáról szóló törvényt 1867 Andrássy Gyula miniszterelnök terjesztette be, amit meg is szavazták és hatályba is lépett. 1926-ban a Kárpát-medencében 3,3 millió jiddisül beszélő zsidó élt, mára szinte teljesen eltűnt ez a nyelv a Kárpát-medencéből főleg Auschwitznak köszönhetően. (Nádasdy, 2003, 112-123. old.)

Az összeütközések kora

A 18. század végéig Magyarországon és Erdélyben, a társadalmi berendezkedési stratégiák tekintetében nem az integráció, hanem a szegregáció a varázsszó. A középkorban minden népcsoportnak joga volt az ő szabadságában (libertas) élni, sőt az uralkodónak kötelessége volt biztosítani és védelmeznie azt. Ez a libertas azonban nem azt jelentette, amit ma értünk a szabadság szó alatt. A középkori libertas egy népcsoportnak az a joga, hogy őseitől örökölt szokások szerint rendezze be életét. Egyszerűen szólva szokásjog, ami egyben a közösséget összetartó erő is. Kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy a középkori nemzet meghatározó eleme nem az anyanyelv, hanem a szokásjog, melynek természetesen egyik legnyilvánvalóbb jele a vallás volt. A Kárpát-medencében minden esetben megtaláljuk ezt: az uralkodó, vagy a földesurak a különböző közösségek vezetőivel (kenézek, soltészok, vajdák, comesek) vannak kapcsolatban. Ők garantálják a királynak, vagy a földesúrnak járó adó és egyéb kötelezettségek teljesítését. Emellett minden közösség a saját szabályai szerint, párhuzamosan élhetett egymás mellett. Sem központi, sem helyi kényszer nincs sem nyelvi, sem vallási, sem etnikai asszimilációra. Egyik etnikum sem akarja magába integrálni, felzárkóztatni a másikat: sőt a kívánatos az, hogy mindenki jól látható jegyekkel különüljön el.

A Kárpát-medencében a középkori struktúrák, akkor kezdtek felbomlani, mikor a török kiűzése után a Habsburg Monarchia funkcionáriusai elkészítették az új berendezkedési tervet. E funkcionáriusok, valamint katonai térképészek és utazók tollából gyakran olvashatunk olyan feljegyzéseket, hogy a Kárpát-medence nyelvi, etnikai, vallási sokszínűsége, melyek épp a Magyar Királyság által biztosított libertasoknak köszönhetően alakulhattak ki, számukra igazi káoszunk minősült. Így aztán nem véletlen, hogy a felvilágosult racionalizmus és az abszolutista militarizmus jegyében meghúzott új határok, sok esetben önkényesen átszabták a kisebb területi egységek, korábban fontos szerepet játszó, határait. E mesterséges országhatárok kijelölése és stabilizálása kéz a kézben haladt a modern, polgári nemzeti közösségek megalkotásával. A Habsburg Monarchiában, a karlócai békét követően kitűnő alkalom adódott az új, mesterséges országhatárok megállapítására, és ennek eredményeképpen a 18. század folyamán a katonai határvidék (Militärgrenze) kialakítására. Így a Kárpát-medencében a nyelvi-etnikai határokat átszabdalták az országhatárok. Ehhez járultak még hozzá a 18. századi, már említett, népességtelepítő programok, melyek révén még jobban összekeveredtek a nyelvi-etnikai csoportok. Robert Evans szerint ez okozza majd, többek között, a 19-20. században a folyamatos etnikai konfliktusokat Európának ebben a régiójában, hisz mindegyik nemzet arra törekszik, hogy saját nyelvi-etnikai határai egyezzenek országának területi határaival. (Evans, 1992, 488-499. old.)

A változást jelzi az is, hogy a középkori struktúrákban etnikai szempontból jól működő Magyar Királyságban 1848-ra szinte nincs olyan Kárpát-medencei nép (kivéve a ruszinokat, a zsidókat és az örményeket), mely ne fordult volna szembe a magyarokkal. Ehhez az is hozzájárulhatott, hogy a zsidókban és az örményekben volt a legnagyobb az asszimilációs készség is. A zsidók 1526-ban kikerültek a középkori kiváltságok szerkezetéből, az örmények igazán be se kerültek abba, mert akkor érkeztek tömegesen a 17. század végi Erdélybe, mikor az már felbomlóban volt. I. Apafi Mihálytól letelepedési engedélyt és kereskedelmi kiváltságokat kaptak (kb. 3000 család). Később ezeket a Habsburg uralkodók is megerősítették: Szamosújvárt és Erzsébetvárost Mária Terézia szabad királyi városi rangra emelte az erdélyi rendek tiltakozása ellenére. 1791-ben a kolozsvári országgyűlés az örményeket a magyar natio tagjaivá tette. A középkori állapotokhoz képest a változást jelzi, hogy a kiváltságokért cserébe már nem katonai szolgálatot, vagy adót kért a központi kormányzat, hanem azt, hogy a közigazgatás nyelveként fogadják el a magyart, és az örmény iskolákban is legyen kötelező a magyar nyelv oktatása. Ennek eredményeként az örmény nyelv mára teljes eltűnt a Kárpát-medencéből. (Bagi, 2007, 293-309. old.)

Érdekes, hogy ezt a politikai és polgárháborús szembefordulást egy igazi filológiai lázban égő nyelvújítási mozgalom előzte meg. Ezt a bécsi központi hatalom is támogatta, hisz általában a Bécsben megjelent iskolai grammatikai tankönyveket fordították le különböző (szlovák, szlovén, horvát, szerb, román) nyelvekre. Kiemelkedő szerep jutott a budai egyetemi nyomdának, ahol a különböző nyelveken kiadott nyelvtan és ábécéskönyvek, valamint szótárak nagy része megjelent. (Nyomárkay, 2002.) A nyelvtanítás nem pusztán tudományos tevékenység volt, hisz ekkor vált a Kárpát-medencében a sokféle összetevő közül (vallás, ruházat, szokásjog) épp a nyelv dominánssá a nemzeti identitás meghatározásában. A nyelvvel való foglalkozás a nemzet lelkével való foglalkozást is jelentette egyben. Amilyené a nyelvet akarták formálni, olyanná akarták saját nemzetüket is tenni a korbéli filológusok.

Az elérni kívánt nyelv és nemzet jelleme néhány nagyon egyszerű jelző köré csoportosítható. A nyelv/nemzet mindenekelőtt legyen tiszta, azaz ne legyenek benne idegen elemek. A román nyelvészek például igazi hajtóvadászatot indítottak a magyar és a szláv eredetű szavak ellen, melyeket más újlatin nyelvekből (főleg a franciából és az olaszból) átvett kifejezésekkel helyettesítettek. Az erdélyi román egyházi értelmiségiek (pl. Petru Maior és Gheorghe Șincai, aki a budai egyetemi nyomda cenzoraként is működött), majd később követőik tisztaság mániájukban odáig mentek, hogy nem elégedtek meg az olasz és francia szókölcsönzésekkel, hanem a megromlott román nyelvnek az ősi, klasszikus latin szintű, tisztaságát igyekeztek helyreállítani. Létre is hoztak egy olyan mesterséges román nyelvet, és főleg helyesírást, melyet még az olvasni tudó egyszerű román is csak alig értett meg. Ennek ellensúlyozására fordultak aztán a Kárpátokon túli román nyelvészek (Ion Heliade Rădulescu, Titu Maiorescu stb.) más élő újlatin nyelvekhez, elsősorban az olaszhoz és kisebb mértékben a franciához.

Valami hasonló történt délszláv területeken is. Itt az egyházi értelmiség nyelve a szlavenoszerb (az óegyházi szláv szerb változata) volt, melyet egyre kisebb réteg értett és főleg használt. A szerb értelmiségiek másik csoportja, elsősorban Jernej Kopitar tanítványa Vuk Karadžić a beszélt népnyelvet akarta irodalmi normává emelni. A nemzeti és nyelvi tisztaságnak természetesen a nép a letéteményese, mely romlatlanul, idegen hatásoktól mentesen őrizte meg a nemzeti jelleg kvintesszenciáját.

Ezek után szinte törvényszerű volt, hogy nyelvi összeütközésekkel kezdődött a magyarság és a többi etnikum közti helyzet elmérgesedése. 1790-ben a rendi országgyűlés alsó táblája azt kérte, hogy az országgyűlés és az országgyűlési napló nyelve legyen a latin helyett a magyar. Ennek következtében a nyolc évszázados harmonikus horvát-magyar viszony egy csapásra megromlott. Erdélyben 1840-ben vezette be az országgyűlés a magyart, mint hivatalos nyelvet és rögtön ki is tört a Sprachkampf (a szász Stefan Ludwig Roth ezzel a címmel adott ki terjedelmes röpiratot) szász, és kisebb mértékben román részről.

A nyelv tisztaságát persze fel lehetett használni ironikus szándékkal is. Ha egy nyelv nem tiszta, hanem sok idegen jövevényszó van benne az azt is jelenti egyben, hogy az illető nép alacsonyabb rendű annál a népnél, amelyiktől az idegen szavakat átvette. Ezt a kártyát játszotta ki Georgius Rohonyi szlovák evangélikus lelkész, aki a *Palma quam Dugonics similesque Magyari Slaviae erupere attentarunt, vindicata* c. művében (mely horvát fordításban is terjedt) arról értekezett, hogy ha a szláv eredetű kölcsönzavakat a magyar nyelvből kivonnánk, akkor a magyarok még beszélni sem tudnának, olyan kevés szavuk maradna. (Sokcsevits, 2011, 304. old.)

A nyelvi nemzet ügye (és ez ismét Kárpát-medencei sajátosság) problémákban ütközött ott, ahol a nemzeti identitásnak más összetevői is erőteljesen tartották még magukat. Hiába jelentette ki, például, Kopitar és Karadžić, hogy a cseheken, a lengyeleken és az oroszokon kívül mindenki más, aki szláv nyelvet beszél az szerb, attól még a katolikus horvátok nem akarták magukat szerbnek tartani. Bármennyire is furcsa ez a nézet még ma is él Szerbiában. A Szerb Radikális Párt tagjai, sőt még a Szerb Tudományos Akadémia egyes képviselői szerint is, „a Balkán-félszigeti szláv és katolikus népesség eredetét tekintve biztosan szerb, csak a szerb név használatától ódzkodik idegen hatásra” ugyanakkor minden ortodox vallású délszláv öröktől fogva szerb volt, jóllehet asszimilált görögökről és macedorománokról van szó. (Sokcsevits, 2011, 298-299. old.)

Az országgyűlési nyelvviták következtében jelenik meg először a magyarosítástól való félelem is. Samuel Hojč *Sollen wir Magyaren werden?* 1830 A szerző szlovák, de Domoljub Horvatić álnéven jelentette meg Károlyvárosban, ezek után pedig a horvát fordítás háromszor is megjelent.

1848 azt is jelentette, kissé leegyszerűsítve, hogy a periféria a centrumra tört. A nyelvi nemzetté alakulás azt jelentette, hogy a középkori natióból kiszorulókat is be lehetett vonni a nemzet körébe. Így nyilván hirtelen megnőtt a létszáma, ami politikai fegyverré vált. Az erdélyi román értelmiségiek már 1790-ben azzal érveltek a negyedik nemzetként való elismerésük mellett, hogy Erdélyben a románok vannak a legtöbben.

Ha a Kárpát-medencei népek közötti feszültségek nyelvpolitikai okokból kezdődtek el, úgy szintén a nyelvészek és az irodalmárok voltak az elsők, akik a különbségek helyett inkább a hasonlóságokat kezdték hangsúlyozni. A korábbi sokszínűség helyett a strukturalizmus hatására 1946-ban Gáldi László megpróbálta, a Balkáni Nyelvi Unióhoz hasonlóan, a Dunatáj nyelvi egységét is felvázolni. Gáldi szerint létezik egy egységes dunatáji kultúra, mely áthatja a genetikusan (azaz nyelvrokonsági szempontból eltérő) különböző nyelveket is, és azokban hasonló vonásokat alakít ki. Nyelvészeti érvekkel igyekezett bizonyítani egy közép-európai régió létét, mely jól elkülöníthető Kelet-Európától, végső soron a Balkántól. Mindezt két jellegzetes hang alapján mutatta be: az egyik a román mediális magánhangzó az *ă*, melynek pontos párja az albánban és a bolgárban van meg. Ez tehát egy balkáni fonéma. Ezzel szemben van az *ö*, és az *ü*, mely Gáldi szerint nyugat-európai hang, hisz megvan a franciában, az észak-olasz, és számos német nyelvjárásban. Ezért a magyar (melyben szintén megvannak ezek a hangok) nem a kelet-, hanem a nyugat-európai kulturális régióhoz tartozik: „E két-három hang eloszlása a nyugati-katolikus és a keleti-ortodox kultúrkör szembeállításának felel meg” – írta Gáldi. (Gáldi, 1986, 46-67. old.)

A „Közép-európai nyelvszövetség” legerősebb bizonyítékát Gáldi, Boris Unbegaum alapján, a tükörszavakban látta. A nyugatra húzó nyelvek (magyar, horvát, cseh, szlovák) inkább tükörfordításokat használnak, míg a balkáni/keleti nyelvek egész egyszerűen átveszik az idegenszavakat. Pl. a német Bahnhofot a magyarok (pályaudvar) és a horvátok (kolodvor) lefordították, míg a szerbek (stanica), bolgárok (stanica), románok (gară) más nyelvekből kölcsönözték. (Gáldi, 1986, 65.)

Történeti áttekintésünk végén megállapíthatjuk, hogy a Kárpát-medence etnikumai és népei már a középkor óta mindig betagozódtak egy-egy nagyobb egységbe. Kezdetben ez a Magyar Királyság volt, mely a különböző etnikumoknak egy sajátos *libertast* és autonómiaformát biztosított. E keretek közt a Kárpát-medencei népek viszonylag zökkenőmentesen tudtak egymás mellett élni. Talán nem lett volna annyira konfliktusokkal terhelt e népek későbbi története, ha a középkori Magyar Királyság külső erőknél (elsősorban az Oszmán Birodalomnál) köszönhetően nem esik szét. De nyomban megjelent a következő egységesítő (mondhatnánk globalizáló) hatalom: a Habsburg Monarchia, mely részben a Magyar Királyság eszméjét is tovább éltetve 1918-ig olyan keretet biztosított a Kárpát-medencei népek számára, melyben azok zavartalanul fejlődhetnek, és békésen élhetnek egymás mellett. Ahogy azonban az már lenni szokott a perifériák (értsd a Monarchia „nemzetiségei”) megerősödése végül a centrum bukásához vezet, ezért a Monarchia is felbomlott és helyén sok kis nemzetállam jött létre, melyek sajnos szintén nem tudtak egymással békében élni. Ezt a helyzetet az újabb globalizáló hatalmak igencsak kijátszották: kezdetben a kérész életű náci Németország, majd a sokkal hosszabb virágzású Szovjetunió. Ma itt az Európai Unió. A mai helyzet azonban sokban különbözik az előzőektől. Leginkább abban, hogy ehhez a globalizáló hatalomhoz a Kárpát-medencei államok (melyeket jórészt a középkori Magyar Királyságban meglévő etnikumok hoztak létre) ma nem kényszerből, hanem saját elhatározásuk alapján csatlakoznak. csak remélni tudjuk, hogy az EU tud olyan kereteket kínálni, mely révén itt a Dunatájon ki tudunk egyezni.

Irodalomjegyzék

- Achim, Viorel (1998) *Țigăniile în istoria României*. București
- Bagi Éva (2007) *A magyarországi örmények és egyházuk*. In: *A keleti kereszténység Magyarországon*. szerk. Doncsev Toso, Szőke Lajos, Lucidus, Bp.
- Benkő Loránd (2002) *Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről*, Bp. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 29.)
- Bottlik József (2010) A Rákóczi család és a ruszinok. In: *Zempélni Múzsza* (X), 2010. 1. sz. 5-18. oold.
- Djuvara, Neagu (2007) *Thocomerius – Negru Vodă. Un voievod de origine cumană la începutul Țării Românești*. Humanitas, București.
- Drăganu, Nicolae (1933) *România în veacurile IX-XIV. pe baza toponimiei și a onomasticii*, București.
- Erdélyi Múzeum (2003) Milyen történelmi körülmények között kerültek a románok többségbe jelenlegi államuk területén? Egy tanácskozás eredményei. In: *Erdélyi Múzeum*, 66. köt., 2003. 3-4. sz.
- Evans, R. J. W. (1992) Essay and Reflection: Frontiers and National Identities in Central Europe. In: *The International History Review*, 1992. 3. sz. 481-502. old.
- Gáldi, Ladislau (1937) *Le romanisme transdanubien*, Roma, 1937.
- Gáldi László (1986) *A Dunatáj nyelvi alkata*. In: *Helyünk Európában. Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon*. II. szerk. Ring Éva, Bp. 41-74. old.

- Gáll Ervin (2006) A magyar-román párhuzamos megtelepedés és a régészet. In: *Századok*, (140), 2006. 2. sz., 375-396. old.
- Kniezsa István (1935) Pseudorumänen in Pannonien und in den Nordkarpathen. In: *Archivum Europae Centro-Orientalis*, I, 1935, 97-220. old. II, 1936, 84-178. 527-567. old.
- Kniezsa István (2000) *Magyarország népei a XI. században* [1938], Lucidus, Bp.
- Kristó Gyula (2003) *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Lucidus, Bp.
- Kristó Gyula (2003) Románok (újra) Pannoniában? *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica*, 2003, 17-24. old.
- Madgearu, Alexandru (2001) *Románii în opera notarului anonim*, Cluj-Napoca, 2001.
- Miskolczi Ambrus (1994) *Lélek és titok. A „mioritikus tér” mítosza, avagy Lucian Blaga eszmevilágáról*. Kortárs Kiadó, Bp.
- Miskolczi Ambrus (2005) *Románok a történeti Magyarországon*. Lucidus, Bp.
- Nádasdy Ádám (2003) *Ízlések és szabályok*. Magvető, Bp.
- Nagy Pál (1998) *A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában*. Kaposvár.
- Nyomárkay István (2002) *Anyanyelvi ébredés és hagyomány nálunk és szomszédainknál*. Lucidus, Bp.
- Papp Ferenc (1967) *A magyar szókincs gépi feldolgozásának egyes eredményei és további problémái*. In: *A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvész-kongresszus előadásai (1966. aug. 24-28.)*. Szerk. Imre Samu és Szathmári István, Bp. (Nyelvtudományi Értekezések 58).
- S. Benedek András (2000) Eszmék és téveszmék. A ruszin etnogenezis története. In: *Kisebbségkutatás* (II) 2000. 4. sz. 78-89. old.
- Schütz István (2003) *Fehér foltok a Balkánon*, Balassi, Bp.
- Sokcsevits Dénes (2011) *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Mundus Novus, Bp.
- Zoltán András (2005) *Szavak, szólások, szövegek. Nyelvészeti és filológiai tanulmányok*. Lucidus, Bp.

*

www.southeast-europe.org
dke@southeast-europe.org

© DKE 2011

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. A tanulmányt a következőképpen idézze: Nagy Levente: Óslakók, vándorok, túlélők. A kárpát-medencei nyelvek és népek (rövid) története. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 2. No. 6. (2011 nyár) pp 1-10.

Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő.*